

Prikaz 1

Bojan Kovačević, *U Makijavelijevom teatru. Priče sa pozornice političkog*, Akademska knjiga, Novi Sad 2024.

Knjiga Bojana Kovačevića *U Makijavelijevom teatru*, predstavlja nesvakidašnji pokušaj da se spoje istraživanja fenomena umetničkog i političkog. „Pustolovina odgonetanja političkog“ za autora počinje od Helena. „Političko“ je za njega „ono što stvara i održava poredak“, ali i ono što mu se ruga i što ga ruši (str. 2). Knjiga koju je napisao je delo o političkom kao pozorinici, ali i o umetnicima kao vesnicima, protagonistima i glasnogovornicima političkog. Njen je sveukupan cilj da skrene pažnju da političko uvek sadrži i umetničko koje ponekad njime i dominira, a da je umetničko nemoguće razdvojiti od političkog jer se u teatru „uvek ispituju temeljne vrednosti doba.“ Odnos političkog i umetničkog deo je niza binarnosti kojima se autor bavi. Kako on sam navodi: „Potraga za rešenjem zagonetke odnosa božanskog i ljudskog, večnog i prolaznog, kosmosa i polisa, tradicije i novog, vlasti i pojedinca, nikada se ne završava“ (str. 312).

Kako da građani organizuju i upravljaju zajednicom života na način za koji smatraju da ima smisla? Na ovo pitanje, koje je naizgled prevashodno političko, odgovor su ponudili i mnogi umetnici. Da bi odgovorio na ovo pitanje autor poziva u pomoć dramaturge od antičkih do savremenih, ali isto tako i dramaturge političkog, a oni su politički teoretičari i filosofi, ali i praktični političari koji znaju tajnu pozorišnog. On otkriva i motivaciju za ovu studiju koja dolazi „iz brige za našu državu u današnjoj Evropi ujedinjenoj na temelju genijalne tehnokratske zamisli“ (str. 48).

Autor polazi od ideje da umetnik salgedava stvarnost ne samo na način kako se ona izgledno očituje, već da je u stanju da zaviri i izvan onoga što bismo mogli nazvati obmanjujućom slikom stabilne stvarnosti, a što je zapravo iluzija. Umetnik uočava u slici postojanosti i koherentnosti mrlju, mrlja pravi pukotinu, a kroz tu pukotinu umetnik vidi na društvenoj sceni stvari koje su već tu, ali će eksplodirati svom snagom u pojavnosti stvarnosti tek kroz nekoliko decenija ili duže. Kako navodi autor „u stvarnom svetu političkog na postavljanje pitanja porekla vlasti čeka se dugo, ponekad decenijama, ponekad vekovima“ (str. 312). Umetnik ima tu privilegiju da takva pitanja postavi prvi, onda kada publika još i ne shvata u čemu je suština pitanja.

Autor opisuje pukotinu kroz koju se beži i odlazi, u koju se sklanja ili u kojoj se nestaje u nekom drugom svetu. To nije nova stvar među književnicima. Među naučnicima redak je pristup da tragaju za pukotinama političkog uz pomoć umetnosti. Da bi prošao kroz pukotinu dramaturg prvo mora da identifikuje oholu grešku odnosno mrlju. Na nivou političke teorije ohola greška se uviđa „u vremenima nereda i krize, onda kada je život srušio stari poredak a da novi još nije uspeo da se izgradi“ (str. 31).

Firenca je prvi prvi prostor rane moderne u koji nas autor uvođi da bi ukazao na prožimanje pozorišnog i modernog. Makijaveli se pojavljuje u govoto svakom poglavlju ove knjige i predstavlja glavnu inspiraciju autora u razgovoru s klasicima o političkom. U njegovom gradu Firenci, na samom izmaku XV veka, goluruki prorok Savonarola donosi nekoliko čudesnih godina verskog transa i poleta. Ova utopija suočila se s praktičnim problemima, ili kako autor ukazuje „potrebno je pronaći okvir zajedničkog življenja za ljude takvi kakvi jesu, lenji, prevrtljivi, lakoverni, pohlepni, a ne za onakve kakvi bi mogli biti ako bi se pretvorili u prve hrišćane o kojima je sanjao fratar-prorok“ (str. 110). Nikolo Makijaveli, nasuprot Savonaroli, polazi od realizma odnosno ljudi s njihovim strastima. Zato poredak ne počiva na ograničenju strasti razumom, već iz nazasitih želja. Iz tog razloga sve je uvek upitno. Nema dobrih ustanova po sebi, a nema ni dobrih ljudi. Sve je zapravo *occasione*. A publika kojoj se stvarno Firentinac obraća su mladi avanturisti koji su zagospodarili znanjem i zakonima novog doba. „Od njih očekuje da pronalaze korupciju na raznim skrivenim mestima na kojima se sakrila, da štite zakone od onih koji ih

stavljaju u službu privatnih interesa i da reformom ili revolucijom obnavljaju javnu vlast“ (str. 265). Za ovakvim mladim avanturistima, Makijavelijevim stopama, traga autor ovog dela od Ničea do današnjih zumera.

Posle iscrpnog uvoda naslovljenog „život i forma na evropskoj pozornici političkog“ sledi prvo poglavlje pod naslovom „priča o političkom“. Ova prva dva dela knjige imaju obim od preko 120 strana i predstavljaju zasebnu i vrednu studiju o odnosu političkog i umetničkog. U narednih šest poglavlja sledi pregled odabranih avanturista umetničkog i politikog od Fridriha Ničea do Janisa Varufakisa.

U drugom poglavlju autor se bavi vekom razuma. Taj dugi 19. vek počinje 10. novembra 1793. Tada je glumica Tereza Anželika Obri simbolički proglašena za novo božanstvo čovečanstva u Hramu Razuma, dotadašnjoj Bogodorodičnoj crkvi u Parizu. Pozorišne kulise liberalnog XIX veka autor oslikava na sledeći način: „U gornjem delu velikog platna stoje portreti pobednički nasmejanih ljudi. Oni su naučnici. Oslobođeni su svih dotadašnjih gospodara. Ne služe više ni teologiji ni metafizici... Ponosni su što su objektivni. Ravnodušni prema predmetu svog istraživanja...“ (str. 137). Pukotinu je u takvom dobu teško pronaći. Poredak je tako ubedljivo oslikan „da posmatrač sav prožet silinom vere u Nauku, Progres i Narod i ne pomisli da na platnu potraži ‘oholu grešku’...“ (str. 140).

Analizirajući nekoliko pisaca, svedoka i teoretičara, autor ukazuje na nemir koji je nastao pred Prvi svetski rat u Evropi. On je na tragu zaključka čuvenog britanskog istoričara Ej-Džej-Pi Tejlora o stanju Evrope pred Veliki rat. Zanimljivo je koliko je nalaz sličan, iako autor nije koristio uvide ovog istoričara. Tejlor je 1956, u eseju „Izbijanje Prvog svetskog rata“ skrenuo pažnju na sledeće:

„Želeo bih da ukažem na jedan činilac koji možda nije dovoljno istražen. Dve ili tri godine pred rat, umovi ljudi izgleda da su bili u razdraženom stanju na način na koji nisu bili ranije, kao da su nesvesno postali umorni od mira i bezbednosti. To možete da vidite u stvarima veoma udaljenim od međunarodne politike: u umetničkom pokretu pod nazivom futurizam, među ratobornim sifražetkinjama ove zemlje [Britanije], u naklonosti radničke klase prema sindikalizmu. Ljudi su želeli nasilje,

nasilja radi. Pozdravili su rat kao olakšanje od materijalizma. Evropska civilizacija zapravo se lomila, čak i pre nego što ju je rat razorio.“¹

Na sličnom je tragu Bojan Kovačević oslanjajući se na Fridriha Ničea (1844-1900), Emila Zolu (1840-1902), Tomasa Mana (1875-1955), Hose Ortegu i Gaseta (1883-1955) i Luja Ferdinanda Selina (1894-1961). U analizi pukotine, koja se širi kako se rat približava, autor polazi od Ničea koji je najavio dezintegraciju postojećeg poretka i obznanio smrt Boga 1882. Kao i svi koji su se bavili ovim zagonetnim filozofom autor mora da odabere fragmente često protivrečne i namerno nedorečene. Njegov izbor uključuje Ničeovo ruganje naučnicima smeštenim u gornjem delu platna koji su se umislili, a zapravo su sitni uobraženi patuljci, tu su zatim i večnici koje muči nemirna savest. Oni upravljaju, a osećaju da nisu namenjeni za taj zadatak. Ceo liberalni poredak je monstrum, a nacionalizam i patriotizam ludosti koje vode „bolesnom otuđivanju“ Evropljana (str. 152-153).

Pukotina je tu, Niče ju je detektovao. Zola je pokazao kako sindikalizam nastupa u punoj maniji i kako može da zahvati mase, ali bez izgleda na pobedu 1885. kada je on objavio *Žerminal*. Da je Bog umro primetio je pri kraju života i junak Tomasa Mana Tomas Budenbrok čiji je građanski svet vrlo lako izgubio i smisao i sve tačke oslonca.

Kako primećuje autor nastupa grubo buđenje Evropljana: „Neko ih je prevario, ali ko tačno? Vlasnici fabrika, Marks, marksisti, stranci ili jevrejski bankari? Potrebna su nova objašnjenja i vodiči. Anarhisti, nacionalisti, radikalni socijalisti, sindikalisti, na sve strane sakupljaju nezadovoljnike...“ (str. 165).

Sledi međuratni period i vreme čuda koje je opisano u trećem poglavlju. Pravnik Karl Šmit najpre preuzima ideje od raznih autoriteta. Od Sorela prihvata da ideje i mitovi, a ne razum, upravljaju svetom. Nemiri Vajmarske republike vode ga vijugavim putevima. Obraća se Ničeu, Hegelu, Valteru Benjaminu, Maksu Veberu, privremeno i Robertu Muzilu. Na kraju, odbacuje boginju razuma i kreće putem pustolovine, iluzije. Koristi kako kaže autor *occasio*. Preko pesnika Dojblera ulazi u iracionalno, traga za večnošću. Od

1 A. J. P. Taylor, "The Outbreak of the First World War", in Idem (ed.), *Europe: Grandeur and Decline* (Harmondsworth: Penguin Books, 1967, 1st ed. 1956), 185.

toga je jedan korak do svođenja politike na neku vrstu homogenosti koja povezuje ljude. Takvoj političkoj zajednici potreban je i politički neprijatelj „onaj drugi stranac“, za koga je dovoljno da je „egzistencijalno drugi“ (str. 215). Uz to Šmit zaključuje da je takvoj zajednici potreban i vođa koji postaje jedini zaštitnik prava, ili kako to Šmit kaže, po dolasku nacionalsocijalista na vlast, „novo državno i upravno pravo sproveli su načelo vođe, a s njim i pojmove kao što su vernost, sledbništvo, disciplina i čast...“ (str. 222). Institucionalizuje se izuzetak, uvodi se stalno vanredno stanje. Da je pogrešio Šmit je shvatio posle tri godine, ili kako kaže autor „uzurpatora je pobrkao sa autoritetom za kojim je tragao.“

U ovoj knjizi autor je i teoretičar i umetnik baš kao i Makijaveli. Zato su pojedini likovi na pozornici deo književne fikcije, umetnuti da bi zaokružili narativni okvir teme. U knjizi su opisani i pojedini važni savremenice srpske politike, bez navođenja imena, ali koje će čitaoci lako prepoznati. Pišući knjigu on je, kako sam navodi, razgovarao sa zamišljenom Dulčinejom koja mu je pružila nadahniće. Prepustiću književnim tumačima da se pozabave tim delovima knjige. Mogu samo da izrazim zadovoljstvo kao čitalac što se autor na ovo osmelio. Posebno naglašavam da knjiga poseduje francusku eleganciju izraza, ali i jasnoću tumačenja što je retka vrlina za knjige ovakve vrste.

Četvrto poglavlje vraća autora na zagovor s Nikolom Makijavelijem, a peto poglavlje odnosi se na Narcica i Zlatoustog. Ono uvodi čitaoca u nedavnu prošlost i tužnu svakodevicu Srbije i nosi naslov „Diktatura i pukotina“. Zlatousti, s mindušom u uvu, zastupnik je vanrednog i promene, protivnik totalitarizma. Narcis, ozbiljnog izraza lica, doktor je prava. Oni kao tandem uvode demokratiju u Srbiji posle 5. oktobra 2000. Dopunjuju se, ali na kraju Zlatousti nastavlja da vlada sam verujući da „se u ljudima kriju potencijali za velika dela.“ Uskoro posle njih došao je u Srbiji diktator. Njemu se mladi smeju, a on je zapravo, kako kaže autor, samo „tiranin-pajac koji gospodari neredom vanrednog“ (str. 308).

Šesto poglavlje odnosi se na Pirandela i Danunicija. Obojicu umetničko vodi neizmernoj inspiraciji, ali i sopstvenoj propasti. Prvi dozvoljava da filozofska misao zarobi umetnički insinkt. Drugi obezbeđuje učešće euforimčim masama, ali ga stvarnost šamara i odbacuje.

Na kraju autor prelazi na priču o slobodi. Ko je oslobodio Atinjane i ko je doneo skrivenu tehnokratsku revoluciju Evropi? Na prvo pitanje autor odgovara da to nisu bili ljubavnici Harmodije i Aristogejton kako tradicija tvrdi, već Klejsten/Klisten koji je mešanjem stanovništva uspeo da unese neverovatnu novinu: da uključi široke slojeve stanovništva u politiku. Njegov uspeh bio je u prikrivanju. Novu tvorevinu postavio je na stare temelje i upakovao je tako da je izgledala kao nastavak, a ne kao rušenje tradicije.

Na sličan način prikrivenu, a temljenu reformu, doneo je Evropi Žan Mone, dve i po hiljade godina kasnije. On je neprimetno uveo nacije Evrope u Evropsku ekonomsku zajednicu sakrišvi temeljne integracije iza naizgled pukog ekonomskog naziva Evropska zajednica uglja i čelika. Kako kaže autor: „Mone nije žudeo za aplauzima. Pojavio se maskiran u liku prozaičnog tehnokrate. Cilj mu je bio revolucionaran – zakopati problem političkog, kao problem izvora odluke o smislu zajedničkog življenja ljudi, u mračni lavirint evropskog tehnokratskog poretka“ (str. 379). Želeo je da zaštiti evropske nacije od njihove hirovitosti i da spreči novo izbijanje rata. Kriza iz 2009. pokazala je pukotinu i na ovom projektu, ali i njegovu neočekivanu otpornost.

Bojan Kovačević se bavio i književnim junacima pojedinih srpskih (jugoslovenskih) pisaca, i to Ivom Andrićem, Brankom Ćopićem, Milošem Crnjanskim i Ljubomirom Simovićem.

Ima li iz svih ovih priča o avanturistima savremenih znanja i zakona spremnim da eksperimentišu politikom na umetnički način nekih poruka koje je autor izdvojio? Pitanje može da se postavi i na sledeći način: kako sačuvati osvojenu slobodu tamo gde još postoji, a ne prikriti pukotinu koju ona nužno nosi?

To zahteva dve stvari istovremeno:

1. Političko i umetničko
2. Racionalno i iracionalno
3. Promišljeno i nadahnuto
4. Korisno i uzvišeno

Prihvatiti samo prvi deo para vodi stabilnosti, ali samo privremeno. Prihvatanje samo drugog vodi tiraniji.

Sumirajući neuspehe evropskih mislilaca da daju obuhvatan odgovor na problem političkog autor izražava nadu da priče o

krajputaškim genijalcima mogu da očaraju nekog od posetilaca Makijavelijevog teatra ili kako sam naglašava njegova studija je pisana „s nadom da ćemo baš takve privući da se popnu na pozornicu kako bi se na njoj rečju i delom uključili u oblikovanje novog zajedničkog sveta Evropljana. Ne tražimo odmetnike, već junake novih priča o političkom“ (str. 227).

Da li ih je autor pronašao? Čini se da jest, neočekivano baš kada je završio pisanje ove knjige, a prema njegovim ličnim navodima izrečenim na promociji ove knjige u Novom Sadu, u oktobru 2025. U samoj knjizi uveo je novu pojavu na pozornicu političkog: „tiranina-pajaca - završnu pojavu našeg vremena“. On je kako to autor kaže „pasivni instrument u službi očuvanja poretka u krizi“ (str. 132). Novi karikaturalni spoj političkog i pozorišnog komičan je za spoljašnjeg posmatrača, ali tragičan za građanina države na čijem je čelu takav vladar. On je, kako metaforički primećuje autor, došao da građanima Srbije ukrade mesec. Ne podnosi nikoga s idejama, niti njihove ideale, principe, snove i nadanja. U svetu bez meseca, pobednik je onaj koji je najveći siledžija... Njega su dugo nemo i podsmešljivo gledali studenti, profesori, pesnici, glumci. Na tom zaključku staje knjiga završena u leto 2024. godine. Ali, sledi post skriptum na koricama knjige s pešakom ispod zastave koji stremlji osvajanju slobode, a u kome čitalac lako prepoznaje studente Srbije, učesnike studentskog protesta. „Tiranina-pajaca“ gledali su dugo kako krade mesec ali su onda, po rečima autora, ponovo uzeli mesec u svoje ruke.

Na kraju razmišljajući u ovoj knjizi neibežno se prisetimo Šekspira koji u delu *Kako vam drago* kroz lik Žaka kazuje:

Pa ceo svet je glumište gde ljudi
I žene glume, i svaki ima tu
Izlazak svoj i odlazak, i svak'
Odglumi mnogo uloga svog veka²

Od svih ljudi koji su odglumeli uloge svog veka autor je odabrao one avanturiste znanja i umeća koji su uočili pukotinu, koji su pogledali iza kulisa vidljivog i, na taj način, postali tumači

2 William Shakespeare, *As you like it*, act 2, scene 7. Prevod na srpski: Vilijam Šekspir, *Kako vam drago*, preveli Velimir Živojinović i Borivoje Nedić, čin 2, pojava 7, u Vilijam Šekspir, *Sabrana dela*, Zavod za udžbenike i Dosiје studio, Beograd 2011.

vremena, učesnici preokreta ili vesnici promena. Ova knjiga je priča o njima, a samo odabranima među čitaocima, ona je i poziv da postanu junaci novih priča o političkom. Knjiga dolazi u pravom trenutku kada se pojavila generacija u Srbiji i svetu za koju je prilično verovatno da će iznedriti upravo takve odabrane duhove. Zato svima onima koji su željni da pomeraju granice koje su razne tiranije kroz istoriju nametale, toplo preporučujem da pažljivo pročitaju ovu vrednu knjigu.

Slobodan G. Marković